

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

‘ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΙ ΞΩΤΙΚΑ’

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 2016-2017

ΤΜΗΜΑ Δ΄ 2

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΑΣΚΑΛΑ: ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΜΠΟΥΛΗ

Ξ Ω Τ Ι Κ Α

Το δέντρο του κόσμου και η έξοδος των καλικατζάρων στον πάνω κόσμο μέσα από ένα πηγάδι. Πίνακας των Χριστουγέννων του Π. Τέτση από το βιβλίο του Θ. Βελλούδιου Αερικά, ξωτικά και καλικατζαροι.

Ξωτικό: μεσαιωνική λέξη, ουσιαστικοποιημένο ουδέτερο του ελληνιστικού επιθέτου 'εξωτικός' (αυτός που βρίσκεται ή προέρχεται από χώρα μακρινή ή άγνωστη). Κάποιοι υποστηρίζουν ότι η λέξη προέρχεται από τη λαϊκή φράση «έξω απ' εδώ».

Άυλο, μυθικό, φανταστικό και υπερφυσικό πλάσμα που σύμφωνα με διάφορες λαϊκές παραδόσεις, εμφανίζεται στους ανθρώπους με διάφορες μορφές, ιδιότητες και ικανότητες (καλό ή κακό πνεύμα).

Τα ξωτικά είναι μυθικά πλάσματα που προέρχονται κυρίως από τη Σκανδιναβική Μυθολογία, και επέζησαν στις λαϊκές παραδόσεις της βόρειας Ευρώπης. Αρχικά ως γένος μικρότερων θεών της φύσης και της γονιμότητας, τα ξωτικά απεικονίζονται συχνά σαν φαινομενικά νεαροί άντρες και γυναίκες εξαιρετικής ομορφιάς που ζουν σε δάση και άλλες φυσικές περιοχές, υπογείως, ή σε κρύπτες. Περιγράφονται σαν υπερανωβία ή αθάνατα πλάσματα και τους αποδίδουν μαγικές δυνάμεις.

Συνώνυμα και συγγενικές έννοιες:

Στοιχειό- Φάντασμα: στοιχειώνει, κατοικεί σε έναν τόπο προκαλώντας θορύβους, μετακινήσεις αντικειμένων και βίαια επεισόδια

Αερικό (αγερικό, ανεμικό)

Τζίνι: υπερφυσικό ον που ζει εγκλωβισμένο συνήθως σε λυχνάρι και παίρνει τη μορφή ανθρώπου ή ζώου για να ικανοποιήσει τις επιθυμίες εκείνου που θα τρίψει το λυχνάρι (στην αραβική μυθολογία)

Τελώνιο, Δαιμόνιο ή Δαιμονικό

Τα ξωτικά της **σκανδιναβικής μυθολογίας και λαογραφίας** έχουν πολλές ομοιότητες με τις **Νύμφες** και άλλες κατώτερες θεότητες της **ελληνικής μυθολογίας** και τις **Νεράιδες** και τα ξωτικά της **νεοελληνικής λαογραφίας και προφορικής παράδοσης**, όπου αναφέρονται και ως **Καλικάντζαροι, Καλικατζούδια, Τσαλιτσανγγαρούδια Τσιλικρωτά, Καλκακυράδες, Καλκανθρωπίσματα, Αερικά, Ξωτικά, Παγανά** κ.λ.π.

Γενικά τα ξωτικά μπορούν να ενταχθούν στις παρακάτω τέσσερις στοιχειακές κατηγορίες:

ΤΗΣ ΓΗΣ: Γνώμοι, Μοίρες, Νάνοι

ΤΟΥ ΝΕΡΟΥ: Σειρήνες, Νύμφες (Νηρηίδες των θαλασσών όπου ανήκουν και οι Γοργόνες, Ναϊάδες των πηγών και ρυακιών, Ωκεανίδες των ωκεανών), Οντίνες

ΤΟΥ ΑΕΡΑ: Συλφίδες ή Σύλφες, Έλφη

ΤΗΣ ΦΩΤΙΑΣ: Σαλαμάνδρες

Ή τέλος θεωρούνται γενικά ως ξωτικά της φύσης: Φαύνοι, Σάτυροι, Νεράιδες των λουλουδιών, Δρυάδες των δέντρων και των δασών, Ορεάδες των ορέων

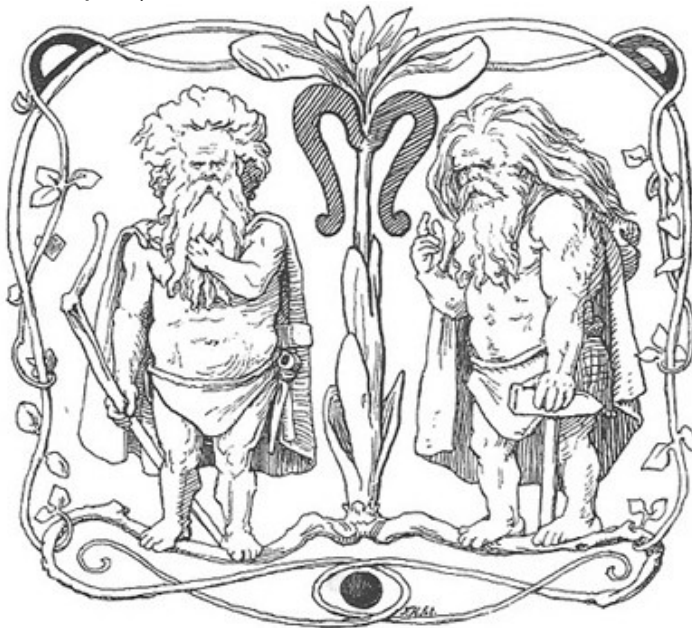

Ξωτικά των Λιβαδιών από το Νιλς Μπλομέρ

ΤΑ ΞΩΤΙΚΑ ΣΤΗ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΑ

Η πρώτη περιγραφή ξωτικών μας έρχεται από τη Νορβηγική μυθολογία. Στα αρχαία νορβηγικά ονομάζονται *álfar* και η παρουσία μυθολογικών πλασμάτων με συγγενή ονομασία σε μεταγενέστερες λαϊκές παραδόσεις ενισχύει την άποψη ότι η πίστη στα ξωτικά ήταν κοινή σε όλες τις γερμανικές φυλές και όχι μόνο στους αρχαίους Σκανδιναβούς. Ξωτικά στη Σκανδιναβική μυθολογία αναφέρονται στην Έντα και στις σάγκα. Συνήθως έχουν μέγεθος ανθρώπου. Έτσι ξωτικά και άνθρωποι μπορούσαν να ζευγαρώσουν. Ξακουστοί άνθρωποι μετά το θάνατό τους θα μπορούσαν να γίνουν ξωτικά, όπως ο μεγάλος βασιλιάς Όλαφ Γκέρισταντ.

Στις λαϊκές παραδόσεις της Σκανδιναβίας, που είναι μια μεταγενέστερη μείξη της Νορβηγικής μυθολογίας και στοιχείων του Χριστιανισμού, το ξωτικό αποκαλείται *einver* στα δανέζικα, *alv* στα νορβηγικά και *alv* ή *älva* στα σουηδικά. Οι φτερωτές νεράιδες των βρετανικών λαϊκών παραδόσεων συχνά συγχέονται με τα ξωτικά. Σε ένα παραμύθι του Χανς Κρίστιαν Άντερσεν αναφέρεται η ονομασία *einvere*. Σε αυτή την ιστορία, τα ξωτικά μοιάζουν περισσότερο με τα ξωτικά των τοπικών λαϊκών παραδόσεων: πανέμορφες θηλυκές υπάρξεις, που ζουν στο ύπαιθρο και μπορούν να παρασύρουν έναν άντρα σε ένα χορό μέχρι θανάτου. Συνήθως απεικονίζονται με ξανθά μαλλιά και άσπρο δέρμα και, όπως τα περισσότερα πλάσματα στις σκανδιναβικές λαϊκές παραδόσεις, τα ξωτικά γίνονται ιδιαίτερα ενοχλητικά, όταν τα προσβάλλει κανείς. Μπορούσε να τα δει κανείς να χορεύουν στα λιβάδια ειδικά τη νύχτα ή πρωινά με ομίχλη. Όμως, αν κάποιος παρακολουθούσε το χορό τους, είχε την αίσθηση ότι είχαν περάσει μόνο λίγες ώρες, ενώ στην πραγματικότητα είχαν περάσει χρόνια ολόκληρα. (Ακόμα και στον Άρχοντα των Δαχτυλιδιών, η Συντροφιά του Δαχτυλιδιού ανακαλύπτει ότι ο χρόνος κυλάει πιο αργά στο δάσος ξωτικών του Λοθλόριεν).

Στη Σκανδιναβική μυθολογία οι νάνοι (*dvergar*, ενικός *dvergr*) είναι πολύ σημαντικές οντότητες που σχετίζονται με τους λίθους, τις υπόγειες τοποθεσίες και τη σιδηρουργία. Περιγράφονται ως μικροί και άσχημοι στο ανθρώπινο μάτι. Φοβούνται το φως που μπορεί ακόμα και να τα μεταμορφώσει σε πέτρα από την οποία πήραν την ύπαρξή τους. Θεωρούνται κυρίως εγωιστές, άπληστοι και επιδέξιοι. Είναι ικανότατοι μεταλλουργοί και κατασκευαστές των περισσότερων τεχνουργημάτων των θεών. Κατασκευάζουν επίσης μερικές φορές έναν μανδύα, με τον οποίο μπορούν να γίνουν αόρατοι.

ΤΑ ΞΩΤΙΚΑ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

Στη γερμανική λαϊκή παράδοση, τα ξωτικά θεωρούνταν μικρά σκανδαλιάρικα πλάσματα, που προκαλούσαν αρρώστιες στα ζώα και τους ανθρώπους και έφερναν άσχημα όνειρα, επειδή κάθονταν πάνω στο στήθος αυτού που κοιμόταν. Η γερμανική λέξη Albtraum (=εφιάλτης), κυριολεκτικά σημαίνει ξωτικό όνειρο. Ο θρύλος του Erlkönig φαίνεται να δημιουργήθηκε στη Δανία κατά το ίδιο σχεδόν χρονικό διάστημα. Σύμφωνα με τις λαϊκές παραδόσεις της Γερμανίας και της Δανίας, ο Erlkönig εμφανίζεται σαν προάγγελος θανάτου, όπως οι νεράιδες μπάνσι στην Ιρλανδική μυθολογία. Ωστόσο, ο Erlkönig εμφανίζεται μόνο στο άτομο που θα πεθάνει και η έκφρασή του δηλώνει τι είδους θάνατο θα περιμένει: ήρεμο ή γεμάτο πόνους και αγωνία. Αυτή η πλευρά του μύθου ενέπνευσε τον Γκαίτε να γράψει το ποίημά του Der Erlkönig.

ΤΑ ΞΩΤΙΚΑ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΚΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

Η λέξη elf εμφανίστηκε στην Αγγλική γλώσσα από την Αρχαία Αγγλική λέξη ælf κι έτσι έφτασε στη Μεγάλη Βρετανία αρχικά με τους Αγγλοσάξονες. Τα ξωτικά των Αγγλοσαξόνων φαίνεται να είχαν ομοιότητες με τα ξωτικά στη Σκανδιναβική μυθολογία: υπερφυσικά πλάσματα με ανθρώπινο παρουσιαστικό, κυρίως αρσενικού φύλου, μπορούσαν να βοηθήσουν ή να βλάψουν τους ανθρώπους που τα συναντούσαν. Ωστόσο, τα μεταγενέστερα αγγλικά παραμύθια παρουσίαζαν τα ξωτικά σαν μικρά δυσδιάκριτα πλάσματα με σκανταλιάρικο χαρακτήρα. Δεν είναι κακά, αλλά ενοχλούν τους ανθρώπους ή μπλέκονται στις υποθέσεις τους. Κάποιες φορές είναι αόρατα. Σε αυτή την παράδοση, τα ξωτικά ταυτίστηκαν λίγο πολύ με τις νεράιδες της Κέλτικης μυθολογίας κι έτσι πολλές φορές πλέον δεν διαχωρίζονται στη λαϊκή παράδοση. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η λογοτεχνική επίδραση στάθηκε καθοριστική για την απαγκίστρωση της εικόνας των ξωτικών από τις μυθολογικές τους ρίζες, με εξέχον παράδειγμα τον Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, που φανταζόταν τα ξωτικά σαν μικρούς ανθρώπους και δεν τα ξεχώριζε από τις νεράιδες στα διάφορα έργα του (πρβλ. τον Πακ [Puck] στο "Όνειρο Καλοκαιρινής Νύχτας).

ΝΕΡΑΙΔΕΣ

Οι Νεράιδες είναι δαιμονικά, κατά κανόνα ωραία, αγαθά, ή, κατά τις περιστάσεις, βλαπτικά όντα της λαϊκής φαντασίας. Οι νεράιδες, που κλώθουν, υφαίνουν και τραγουδούν, έχουν ασυνήθεις δυνάμεις (γίνονται αόρατες, μεταμορφώνονται και μεταμορφώνουν), διευθύνουν την ανθρώπινη τύχη, την καθορίζουν μάλιστα με τις καλές ή κακές ευχές τους. Διάφορες θεωρίες προσφέρουν μία εξήγηση για την προέλευση των νεράιδων: είναι ξεπεσμένες θεές, πρωτόγονα πνεύματα της φύσης, πνεύματα των νεκρών, μυθικά πρόσωπα που προήλθαν από την ανάμνηση των αρχαίων τελετουργιών της μύησης. Παράλληλα με τις λυγερόκορμες και όμορφες νεράιδες υπάρχουν και μερικές που παρουσιάζουν τερατώδη χαρακτηριστικά, όπως σιδερένια άκρα (Γερμανία), πάρα πολύ μακριά στήθη (Σαρδηνία, Βόρεια Αφρική). Οι νεράιδες ανήκουν σε μία προφιλολογική παράδοση και η πίστη σ' αυτές είναι παγκόσμια.

Για τις ελληνικές νεράιδες - που επιχειρήθηκε η συσχέτισή τους με τις «Νηρηίδες» της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας, με τις οποίες υπάρχει φανερή ετυμολογική σχέση – ο Νικόλαος Γ. Πολίτης δημοσίευσε πλήθος από θαυμάσιες παραδόσεις στον πρώτο τόμο των *Παραδόσεων* του (1904): έχουν εξαίσια όμορφα, μακριά ξανθά μαλλιά - κάποτε πράσινα - που τα χτενίζουν με χρυσό χτένι, μάτια αμυγδαλωτά, και είναι κατά κανόνα ασπροντυμένες. Ζουν σε όλα τα σημεία της φύσης, σε νεραϊδόκηπους και νεραϊδόσπηλιους, όπου απάγουν εκείνους που ερωτεύονται. Οι παραδόσεις για τις νεράιδες διατηρήθηκαν ζωντανές ως τα νεώτερα χρόνια στη μνήμη του ελληνικού λαού, όπως οι παραδόσεις των καλικαντζάρων.

ΓΟΡΓΟΝΕΣ

Γοργόνες στην ελληνική μυθολογία: Μετά την ήττα του Ουρανού, η Γαία έσμιξε και με τον δεύτερο γιο της τον Ωκεανό. Τα παιδιά τους είναι οι θεότητες της θάλασσας, των ποταμών, των λιμνών και γενικότερα του υγρού στοιχείου. Παιδιά του Πόντου και της Γαίας ήταν ο Νηρέας, ο Θαύμος, η Ευρυβία, ο Φόρκυς και η Κητώ. Ο Φόρκυς και η Κητώ (αδέρφια) "έσμιξαν" και έφεραν στον κόσμο τις τρεις Γραίες, επίσης τη Σκύλλα και τη Χάρυβδη, καθώς και τις τρεις Γοργόνες (Σθενώ, Ευρυάλη και Μέδουσα). Λέγεται ότι ήταν Κενταύρισες, τις οποίες μεταμόρφωσε σε απεχθή τέρατα η Αθηνά, εξαιτίας της Μέδουσας. Συχνά συνδέονται με τις Σειρήνες.

Γοργόνες στη Λαογραφία: Με την ονομασία γοργόνα περιγράφονται μυθικά πλάσματα της θάλασσας με μορφή γυναίκας από τη μέση και επάνω (με κορμό, χέρια και κεφάλι) και με τη μορφή ψαριού από τη μέση και κάτω (με λέπια και ουρά). Οι γοργόνες εκπροσωπούνται σε μεγάλο βαθμό στη μυθολογία, στη λογοτεχνία και στη λαογραφία γνωστών πολιτισμών.

Γοργόνες στην αρχαία Εγγύς Ανατολή: Οι πρώτες γνωστές ιστορίες για γοργόνες εμφανίστηκαν στην Ασσυριακή μυθολογία το 1000 π.Χ. Η θεά Αταργάτις, μητέρα της Ασσύριας βασίλισσας Σεμίραμις, αγάπησε έναν θνητό βοσκό και ακούσια τον σκότωσε. Ντροπιασμένη έπεσε μέσα σε μια λίμνη για να πάρει τη μορφή ενός ψαριού, αλλά τα νερά δεν κρύψανε τη θεϊκή της ομορφιά. Συνεπώς πήρε τη μορφή μιας γοργόνας, - άνθρωπος επάνω από τη μέση και ψάρι κάτω από αυτήν. Οι Έλληνες αναφέρονταν σ' αυτήν υπό την ονομασία Δερκετώ. Πριν από το 546 π.Χ., ο Μιλήσιος φιλόσοφος Αναξίμανδρος πρότεινε ότι το ανθρώπινο γένος είχε ξεπηδήσει από υδρόβια είδη ζώων. Πίστευε ότι οι άνθρωποι, με την εκτεταμένη παιδική ηλικία τους, δεν θα μπορούσαν να επιβιώσουν διαφορετικά.

Οι γοργόνες στα Βρετανικά Νησιά: Οι γοργόνες εμφανίζονται στη βρετανική λαογραφία ως κακοί οιωνοί. Σε ορισμένα πλοία, λένε ότι ποτέ δεν θα δουν γη ξανά, ενώ σε άλλα, ισχυρίζονται ότι είναι κοντά στην ακτή. Μπορούν επίσης να είναι ένα σημάδι της κακοκαιρίας. Μερικές γοργόνες παρουσιάζονταν ως τερατώδης σε μέγεθος, μέχρι 2.000 πόδια (610 μ.). Οι γοργόνες μπορούν επίσης να κολυμπούν από ποτάμια σε λίμνες γλυκού νερού. Σε μερικές περιπτώσεις, οι γοργόνες θα μπορούσαν να είναι πιο ευεργετικές, διδάσκοντας τους ανθρώπους θεραπείες για νόσους. Οι γοργόνοι εμφανίζονται ως πιο άγριοι και πιο άσχημοι από ότι οι γοργόνες, αλλά περιγράφονται να έχουν μικρό ενδιαφέρον για τους ανθρώπους.

Εικόνα-τατουάζ από τον ιστότοπο *Τσαλαπετεινός*

Οι γοργόνες στην Κίνα: Σε κάποια αρχαία παραμύθια της Κίνας, η γοργόνα είναι ένα ιδιαίτερο είδος του οποίου τα δάκρυα μπορούν να μετατραπούν σε ανεκτίμητα μαργαριτάρια. Επιπλέον, οι γοργόνες μπορούν να πλέκουν ένα εξαιρετικά πολύτιμο υλικό το οποίο δεν είναι μόνο μικρό αλλά όμορφο και διαφανές. Εξαιτίας αυτού, οι ψαράδες προσπαθούν διακαώς να τις πιάσουν, αλλά είναι δύσκολο για αυτούς να επιβιώσουν, από το θαυμάσιο τραγούδι τους γιατί μπορούν να τους σύρουν σε κώμα. Σε άλλους κινέζικους θρύλους, η γοργόνα είναι ένα θαυμαστό πλάσμα - επιτήδεια, όμορφη, και ευέλικτη, και οι ψαράδες οι οποίοι επιθυμούν να πιάσουν γοργόνες είναι σύμβολο αρνητικού χαρακτήρα.

Οι γοργόνες σε άλλα μέρη: Μεταξύ των Νέο-Ταΐνο (Neo-Taino) τα έθνη της Καραϊβικής η γοργόνα ονομάζεται Εϊκέγια (Aycayia). Χαρακτηριστικά της σχετίζονται με την θεά Τζάγκουα (Jagua), και του ιβίσκου του δέντρου *Hibiscus tiliaceus*. Στη σύγχρονη Καραϊβική η γοργόνα συναντάται ως *Haitian Vodou Lwa La Sirene* (κυριολεκτικά, "η γοργόνα"), η οποία είναι μία γοργόνα του πλούτου, της ομορφιάς και της Ορισά Γιεμανζά (Orixá Iemanjá). Παραδείγματα από άλλους πολιτισμούς είναι η Μάμι Γουάτα (Mami

Wata) από τη Δυτική και Κεντρική Αφρική, η Τζένγκου (Jengu) από το Καμερούν, η Μέρροου (Merrow) από την Ιρλανδία και τη Σκωτία, η Ρουσάλκας (Rusalkas) από τη Ρωσία και την Ουκρανία, η Ιάρα (Iara) από τη Βραζιλία και οι ελληνικές Ωκεανίδες, Νηρηίδες, και Ναϊάδες. Μια γοργόνα του γλυκού νερού που μοιάζει με πλάσμα από την ευρωπαϊκή λαογραφία είναι η Μέλουσιν (Melusine), η οποία μερικές φορές απεικονίζεται με δύο ουρές ψαριού, και άλλες φορές με το κάτω μέρος του σώματος του φιδιού. Οι γοργόνες και οι γοργόνοι είναι επίσης χαρακτήρες της Φιλιππινέζικης λαογραφίας, όπου είναι γνωστοί ως Σιρένα (Sirena) και Σαϊγιόκοι (Siyokoy), αντίστοιχα. Στην Ιάβα πιστεύουν ότι η νότια παραλία της Ιάβας (Java) είναι το σπίτι της γοργόνας βασίλισσας Νγί Ρόρο Κίντουλ (Nyi Roro Kidul).

ΣΕΙΡΗΝΟΕΙΔΗ

Τα Σειρηνοειδή (Sirenians) είναι μια σειρά από υδρόβια, φυτοφάγα θηλαστικά που ζουν στα ποτάμια, στις εκβολές των ποταμών, στα παράκτια θαλάσσιων υδάτων, στους βάλτους, και στους θαλάσσιους υγροτόπους. Τα Σειρηνοειδή συμπεριλαμβανομένων των Τριχεχίδων και των Ντουγκόνγκ (Dugongs), έχουν σημαντικές προσαρμογές στη ζωή τους μέσα στο νερό. Έτσι τα χέρια τους τα χρησιμοποιούν για την καθοδήγησή τους και σαν ένα κουπί που χρησιμοποιείται για την προώθηση. Τα οπίσθια άκρα (πόδια) είναι δύο μικρά οστά κυμαινόμενα στο βάθος των μυών, τα οποία εμφανίζουν λίπος, αλλά είναι ατρακτοειδή, υδροδυναμικά, και πολύ μυώδη. Πριν από τα μέσα του 19ου αιώνα, οι ναυτικοί που αναφέρθηκαν σε αυτά τα ζώα τα ανέφεραν ως γοργόνες.

ΑΕΡΙΚΑ (ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ)

Στη λαϊκή φαντασία αερικό ονομάζεται εναέριος δαίμονας ή κοινώς το κακό πνεύμα. Λέγεται και «αγερικό» και «ανεμικό», γιατί, όταν φυσάει, ειδικά στην επαρχία, ακούγονται περίεργοι ήχοι. Όταν πρόκειται για νεράιδες αυτές ονομάζονται «ανεμικές» ή «αερικές». Ενδιαφέρον πάντως προκαλεί το γεγονός ότι από την ελληνική αρχαιότητα παρατηρείται μια συνεχής και αδιάσπαστη λαϊκή παράδοση για τα «αερικά» και μάλιστα όχι μόνο από κάποιους αδέσποτους θρύλους αλλά και από αυθεντικά κείμενα επιφανέστατων συγγραφέων τα οποία απηχούν τους ίδιους σχεδόν θρύλους στην εποχή τους, ιδού μερικά παραδείγματα:

- Κατά τον Διογένη Λαέρτιο ο Πυθαγόρας πίστευε πως «όλος ο αέρας είναι γεμάτος πνεύματα που εκλαμβάνονται ως δαίμονες και ήρωες».
- Ο Δημόκριτος φέρεται να πίστευε ότι «μεστόν είναι τον αέρα τούτον», ότι δηλαδή ο αέρας είναι πλήρης πνευμάτων.
- Στην "Επινομιδα" του Πλάτωνα αναφέρεται το «αέριον γένος» αποτελούμενο από πλάσματα μεσάζοντα μεταξύ θεών και ανθρώπων (εδώ πλησιάζει τον μετέπειτα χριστιανισμό)
- Στη Βυζαντινή εποχή χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του ιστοριογράφου Ψελλού (11ος αιώνας) που αναφέρει ότι εκ παραλλήλου με τα πνεύματα που υπάρχουν στη Γη στη Θάλασσα και στους βυθούς, γεμάτος από δαιμόνια είναι και ο αήρ ο ευρισκόμενος «ὑπερθεν ημών και περί ημάς».

Αξιοσημείωτο ακόμη γεγονός επί του θέματος είναι ότι κατά την αρχαιότητα οι δαίμονες χωρίζονταν σε δύο κατηγορίες τους αγαθοποιούς και τους κακοποιούς, στη νεότερη λαϊκή παράδοση με την επικράτηση του Χριστιανισμού τα αερικά ή εξωτικά είναι κατά κανόνα κακοποιά πνεύματα που πειράζουν τους ανθρώπους κυρίως στον ύπνο τους αλλά και στη ύπαιθρο όταν φθάνουν και να τους κτυπούν (π.χ. "τον κτύπησε αερικό") και να αφήνουν μελανά ίχνη λεγόμενα «ματσουκιές». Η δε παραπάνω μετατροπή οφείλεται κατά κύριο λόγο στη χριστιανική διδασκαλία που αποκρούει κάθε αγαθοποιό δράση δαιμόνων με τη κυριαρχούσα άποψη ότι αγαθοποιά μπορεί να είναι οι δαίμονες μόνο σε

εκείνους που πούλησαν σ' αυτούς τη ψυχή τους. Έτσι μπροστά σ' αυτή τη μετατροπή των δοξασίων προστέθηκαν και πολλοί τύποι εξορκισμού προσαρμοζόμενοι ανάλογα με το θρησκευτικό πνεύμα. Τέτοιοι εξορκισμοί ξεκινούν με σταυροκοπήματα, την επανάληψη του «Πάτερ ημών» ως και το σταυροκόπημα του προσκέφαλου (μαξιλαριού) με την ενθαρρυντική επίκληση:

*«Πέφτω, κάνω τον σταυρό μου
άρμα έχω στο πλευρό μου.
Δούλος του Χριστού λογιούμαι
και κανένα δεν φοβούμαι».*

ΚΑΛΙΚΑΝΤΖΑΡΟΙ

Όλα τα περί καλικαντζάρων, διαδραματίζονται κατά την χρονική περίοδο του δωδεκαημέρου, δηλαδή από τη μέρα που γεννήθηκε ο Χριστός έως και την παραμονή των Φώτων (από τις 25 Δεκεμβρίου μέχρι τις 5 Ιανουαρίου).

Από τόπο σε τόπο, ο μύθος των καλικαντζάρων έχει και τις δικές του ιστορίες και παραλλαγές. Οι καλικάντζαροι θεωρούνται πλάσματα της νεοελληνικής μυθολογίας, αλλά οι ρίζες του μύθου χάνονται στο χρόνο. Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν πως οι ψυχές των νεκρών όταν έβρισκαν τις πόρτες του κάτω κόσμου ανοιχτές, το έσκαγαν, ανέβαιναν επάνω και τριγύρναγαν παντού κάνοντας ό,τι θέλουν, αργότερα και οι Βυζαντινοί τριγύρναγαν μασκαρεμένοι στους δρόμους, πείραζαν τους περαστικούς και μπαίνανε στα σπίτια απροσκάλεστοι. Παρόμοιους μύθους θα βρούμε όμως και σε άλλες χώρες βασισμένους στα δικά τους ήθη και έθιμα.

Καλικάντζαροι, εικόνα από τον *Μικρό Ρωμικό*, ηλεκτρονική εφημερίδα για την Αθήνα, του Μουσείου της πόλεως των Αθηνών

ΤΑ ΞΩΤΙΚΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Η σύγχρονη φανταστική λογοτεχνία αναβίωσε το μύθο των ξωτικών ως ημίθεα πλάσματα με ανθρώπινη μορφή.

Εξέχοντα ρόλο διαδραμάτισε το έργο του Τζον Ρόναλντ Ρούελ Τόλκιν, ο οποίος δημιούργησε έναν τεράστιο μυθικό κόσμο, όπου τα Ξωτικά του είχαν σαφέστατα εμπνευστεί από τα ξωτικά της Σκανδιναβικής μυθολογίας. Ο Τόλκιν χρησιμοποίησε τον όρο "ξωτικά" ως συμβατική απόδοση της ονομασίας των "πρωτόπλαστων όντων" του κόσμου του. Τα πλάσματα αυτά διευκρινίζεται ότι έχουν περισσότερα κοινά με τους ανθρώπους (Edain) παρά με τα πνευματικά όντα, τους Maiar και τους Valar, μοιάζοντας περισσότερο με εξιδανικεύσεις της ανθρώπινης φύσης. Τα Ξωτικά σαν φυλή έμοιαζαν στους ανθρώπους, αλλά ήταν ομορφότερα και είχαν μεγαλύτερη σοφία, μεγαλύτερες πνευματικές δυνάμεις, οξύτερες ικανότητες και είχαν πιο κοντινή επαφή με τη φύση. Είναι αθάνατα, με την έννοια ότι δε φθείρονται από το χρόνο ή κάποια ασθένεια. Μπορούν όμως να σκοτωθούν ή να πεθάνουν από λύπη. Ο Τόλκιν χρησιμοποίησε κάποια από τα ονόματα των νάνων της Σκανδιναβικής μυθολογίας για να ονομάσει νάνους των βιβλίων του όπως: *Durin, Dwalin, Náin, Dáin, Bifur, Bofur, Bombur, Nori, Thorin, Thráin, Fili* και *Kili*. Επίσης χρησιμοποίησε μερικά από τα ονόματα των νάνων για χαρακτήρες του που δεν ήταν νάνοι.

Ακολουθώντας την επιτυχία του έπους του Τόλκιν, *Ο Άρχοντας των Δαχτυλιδιών*, τα ξωτικά έγιναν κλασικοί χαρακτήρες της σύγχρονης φανταστικής λογοτεχνίας. Σε διάφορα παιχνίδια ρόλων (π.χ. *Dungeons & Dragons*), τα ξωτικά είναι όμορφα, συνήθως ξανθά, λεπτοκαμωμένα κι έχουν εξαιρετική ταχύτητα και ευκινησία. Χαρακτηριστικό τους γνώρισμα είναι τα μεγάλα μυτερά αυτιά τους, ενώ χωρίζονται σε διάφορες φυλές.

ΚΑΙ ΛΙΓΗ... ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Μία επιστημονική εξήγηση για τη «γέννηση» και την «ύπαρξη» των ξωτικών είναι ότι πρόκειται για πλάσματα που επινόησαν οι άνθρωποι για να δώσουν όνομα και μορφή με έναν καθησυχαστικό τρόπο στους ήχους της νύχτας, στα φυσικά φαινόμενα και σε ο,τιδήποτε ήταν άγνωστο ή τρομαχτικό γι' αυτούς.

Παρ' όλο που εμφανίζονται διαχρονικά σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης, το γεγονός ότι τα ξωτικά «γεννήθηκαν» κυρίως στην Σκανδιναβία, κάποιοι επιστήμονες το συνδέουν με τα ιδιαίτερα ουράνια και ατμοσφαιρικά φαινόμενα που εμφανίζονται εκεί: το Σέλας και την Πολική νύχτα.

Το **Σέλας** είναι το φωτεινό ουράνιο φαινόμενο που λαμβάνει μέρος στα ανώτερα στρώματα της ατμόσφαιρας της Γης, αλλά και στις ατμόσφαιρες άλλων πλανητών. Ονομάζεται και **Πολικό Σέλας** καθώς παρατηρείται κυρίως στις πολικές περιοχές τόσο στο Βόρειο όσο και στο Νότιο Ημισφαίριο, αποκαλούμενο ανάλογα **Βόρειο Σέλας** και **Νότιο Σέλας**.

Στη λαογραφία των βορείων λαών το Σέλας ήταν επόμενο να έχει συνδεθεί με υπερβατικές ερμηνείες.

- Στις 27 Σεπτεμβρίου 1732 ο Anders Celsius σημείωσε στο ημερολόγιό του πως το Βόρειο Σέλας ήταν τεράστια φωτιά που κατά τις πεποιθήσεις της εποχής προερχόταν από ηφαίστεια που υπάρχουν στον Β. Πόλο, από τον Θεό, για να ζεσταίνονται οι άνθρωποι.
- Οι Σουηδοί πίστευαν πως ήταν αντανάκλασεις από τις δάδες που κρατούσαν οι Λάπωνες φάχνοντας τους Ταράνδους τους.
- Οι Φινλανδοί ότι ήταν Άγγελοι Κυρίου που κυνηγούσαν τους δαίμονες.
- Οι Λάπωνες έκρυβαν γυναίκες και παιδιά, σταμάταγαν τα έλκηθρα και μάζευαν τα κουδούνια για να μη γίνουν αντιληπτοί από το Σέλας και τους πάρει.
- Στη δυτική ακτή της Νορβηγίας οι κάτοικοι πίστευαν μέχρι τις αρχές του προηγούμενου αιώνα πως το Βόρειο Σέλας είναι γριές ανύπαντρες γυναίκες στον ουρανό που χορεύουν κουνώντας τα λευκά μαντήλια τους. Πίστευαν δε πως το Σέλας ερχόταν για να πάρει τις ανύπαντρες γυναίκες που είχαν ήδη γεράσει! «Αυτή είναι τόσο γριά που θα 'ρθει να τη πάρει το Σέλας», έλεγαν.
- Αρχαιότερα πίστευαν πως το Βόρειο Σέλας ήταν η αντανάκλαση των ασπίδων που κρατούσαν οι Βαλκυρίες, που ήταν νεκρές παρθένες στον ουρανό. Με αυτό τον θρύλο φαίνεται να συνδέεται και η σκοτσέζικη έκφραση "Merry Dancers" (χαρούμενοι χορευτές), με ερωτικές όμως προεκτάσεις.
- Οι Εσκιμώοι πίστευαν πως είναι οι ψυχές των νεκρών που αναζητούν τους δικούς τους. Έτσι κατά τη διάρκεια του φαινομένου ούτε μιλούσαν ούτε σφύριζαν φοβούμενοι μη κατέβει το Σέλας χαμηλά και τους αρπάξει αναγνωρίζοντάς τους από τη φωνή.
- Αλλά και οι Ινδιάνοι της Αμερικής (Καναδά) πίστευαν πως το Βόρειο Σέλας ήταν οι τεράστιες φωτιές που άναβαν τα ουράνια δαιμόνια όταν μαγείρευαν φάλαινες για να φάνε! Άλλοι ινδιάνοι (οι Φοξ) πίστευαν ότι πρόκειται για μεγάλη συνάθροιση πολεμιστών, κοντά στο Βόρειο Πόλο, όπου έβραζαν τους εχθρούς τους σε μεγάλα καζάνια.
- Τέλος οι Μαορί της Νέας Ζηλανδίας πίστευαν πως οι παλιοί πρόγονοί τους έφθασαν στο Νότιο Πόλο και παγιδεύτηκαν εκεί και τώρα ανάβουν μεγάλες φωτιές για να συνεννοηθούν με τους σημερινούς απογόνους τους για να πάνε να τους ελευθερώσουν. Κατά τον Μεσαίωνα από την εκκλησιαστική τότε εξουσία το φαινόμενο αποδίδονταν ως προμήνυμα μεγάλου κακού. Πολλές γκραβούρες της εποχής παρουσιάζουν το Σέλας ως θηρίο της κόλασης με στόχο την καταστροφή.

Το φαινόμενο της **πολικής νύχτας** (και της **πολικής ημέρας**), εμφανίζεται στις πολικές ζώνες της Γης, από 66 μοίρες μέχρι 90 μοίρες βόρεια και από 66 μοίρες μέχρι 90 μοίρες νότια, δηλαδή στη Βόρεια Πολική ζώνη (Αρκτική) και στη Νότια Πολική ζώνη (Ανταρκτική) αντίστοιχα. Η νύχτα μπορεί να διαρκέσει 6 μήνες και η ημέρα άλλους τόσους.

Δεδομένου ότι στη Νότια Πολική ζώνη δεν υπάρχουν μόνιμοι οικισμοί ή τουριστικά καταλύματα, οι άνθρωποι που βιώνουν αυτό το φαινόμενο περιορίζονται στο βορρά -πιο συγκεκριμένα, στην Αλάσκα, στον Βόρειο Καναδά, στη Γροιλανδία, στην Ισλανδία και στις βόρειες επαρχίες της Ρωσίας, της Φινλανδίας, της Σουηδίας και της Νορβηγίας.

Μετά τις 23 Σεπτεμβρίου, ο ήλιος κατεβαίνει κάτω από τον ορίζοντα του Βόρειου Πόλου και τότε αρχίζει η «πολική νύχτα», που διαρκεί μέχρι τις 21 Μαρτίου. Το μέσο της πολικής νύχτας είναι τα μεσάνυχτα της 22ας Δεκεμβρίου. Η διάρκειά της εξαρτάται από το γεωγραφικό πλάτος του κάθε μέρους: όσο πιο κοντά βρισκόμαστε στο Βόρειο Πόλο, τόσο περισσότερο διαρκεί. Για παράδειγμα, ο ήλιος δεν φωτίζει καθόλου, επί 6 μήνες τους πόλους, ενώ στο βόρειο άκρο της Φινλανδίας η συνεχής νύχτα κρατά 73 εικοσιτετράωρα και στον πολικό κύκλο (Ροβανιέμι), ένα εικοσιτετράωρο. Κατά την πολική νύχτα, ο ήλιος βρίσκεται κάτω από τον ορίζοντα και το φως είναι ελαφρύ ή ανύπαρκτο. Η πολική νύχτα παρατηρείται στις ίδιες περιοχές το χειμώνα και διαρκεί όσο και η πολική ημέρα του ίδιου τόπου. Αν π.χ. σε ένα μέρος έχουμε νύχτα επί 40 ημέρες το χειμώνα, θα έχουμε και ήλιο επί 40 ημέρες το καλοκαίρι.

Σχετικά με τα παραπάνω, ο «Ήλιος του Μεσονυχτίου» είναι φυσικό φαινόμενο, το οποίο είναι ορατό στις περιοχές που βρίσκονται μέσα στο Βόρειο και στο Νότιο Αρκτικό Κύκλο. Οι «Λευκές Νύχτες» οφείλονται στο ίδιο φαινόμενο, αλλά είναι ορατές στις περιοχές που βρίσκονται για λίγο εκτός των ορίων των αρκτικών κύκλων. Και οι δύο παραπάνω περιπτώσεις αποτελούν ακραίες καταστάσεις του φαινομένου του ημερονυκτίου και συγκαταλέγονται στα ουράνια φαινόμενα. Ιδιαίτερα οι *Λευκές Νύχτες* επειδή οφείλονται και στην ύπαρξη της ατμόσφαιρας θεωρούνται και ατμοσφαιρικό φαινόμενο.

Βόρειο Σέλας

Βόρειο Σέλας

ΞΩΤΙΚΑ

ΟΝΕΙΡΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΗΣ ΝΥΧΤΑΣ

